

DOI: <https://doi.org/10.59849/2957-3882.2023.1.51>

UOT: 821.512.161

ORİJİNAL ŞAİR FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA

Barat OSMANOVA*

Açar sözlər: Fazıl Hüsnü Dağlarca, insan və kainat, üslub və anlayış, uşaq şeirləri

XÜLASƏ

Fazıl Hüsnü Dağlarca türk poeziyasında xüsusi yer tutur. Onun özünəməxsus üslubu, şeir anlayışı, duyğuları və düşüncələri vardır. Heç bir şeir cərəyanına qoşulmadan özünəməxsus şeirlər yazan F.H.Dağlarca türk poeziyasında orijinal bir yer tutmağı bacarmış və əsərləri bir çox dillərə tərcümə olunmuşdur.

Türk poeziyasında özünə məxsus yeri olan Fazıl Hüsnü Dağlarca 1914-cü ildə İstanbulda anadan olmuşdur. Bir çox şeir mükafatlarına layiq görülən F.H.Dağlarca Türkiyənin ən çox yazıb-yaradan şairlərindən biridir. Hərbçi olan atası ilə birlikdə Türkiyənin bir çox şəhərlərində yaşamış, 1835-ci ildə piyada hərbi məktəbini bitirərək Şərqi və Orta Anadolunun və Trakyanın bir çox bölgələrində orduda 15 il xidmət etmişdir. 1950-ci ildən İstanbulda yaşamağa başlamışdır. 1933-cü ildə “Yavaşayan Ömür” adlı şeiri ilə ədəbiyyat aləmində tanınmağa başladı. Şeirləri “Varlıq”, “Kültür Haftası”, “Yücel”, “İnkilapçı Gençlik”, “Yeditepe” və “Türk Dili” dərgilərində çap olunmuşdur. F.H.Dağlarca 1967-ci ildə Amerikada “Milletlararası Şeir Forumu tərəfindən “En iyi türk şeiri” seçilmişdir.

Bir realist şeir kimi insanı və insan həyatını əsas qayə hesab edən şair “Sanat eseri hem bir saat gibi içinde bulunduğumuz zamanı, hem de bir pusula gibi gidilesi gereken yolu işaret etmelidir” deyərək bütün həyatı boyu bu sənət anlayışına sadıq qalmışdır.

Fazıl Hüsnü Dağlarca 2008-ci ildə 94 yaşında vəfat etmişdir.

1935-ci ildən başlayaraq, 2007-ci ilə qədər 100-ə yaxın şeir kitabı nəşr olunan Fazıl Hüsnü Dağlarca əsərlərində siyasətdən dilə qədər, təbiətdən zəhmətkeş insanların həyatına qədər, müharibədən sülh mövzularına qədər bir çox mövzulara toxunmuşdur. Ədəbiyyatçı Talat Sait Nalman şairin yaradıcılığını qiymətləndirərkən bunları yazır:

“Aforizmdən dastana, eşq şeirlərindən ictimai məsələlərə, Mövlananın mistikasından kosmik mövzulara, Anadolunun dərdlərindən Vetnam faciəsinə, uşaq şeirlərindən mücərrəd fəlsəfəyə, Osmanlı İmperatorluğunun möhtəşəmliyindən Avropa düşüncəsinə, Atatürk Türkiyəsinin qələbələrindən, müasir Afrikanın əzablarına qədər geniş, hərtərəfli mövzularla maraqlanmışdır” (7, s.5).

Geniş dünyagörüşünə malik şair bu mövzulardan bəhs edərkən daha çox Allah, ölüm, kainat, zaman, eşq, qadın, yalnızlıq, xoşbəxtlik, qədim mədəniyyətlər, Malazgirt zəfəri, İstanbulun fəthi, Çanakkala müharibəsi, Türkiyə və Türklər, Vətən, Ordu, Milli mücadilə və s. kimi məfhumları ön plana çəkmişdir.

Öz üslubunu, öz şeir sənətini yaradan şair 1940-cı ildə “Çocuk və Allah” kitabını nəşr etdirir. Bu kitabda Fazıl Hüsnü Dağlarca Türk dilinə xüsusi diqqət yetirmiş, hətta araşdırmalar apararaq özünə xas şeir dili, üslub və anlayış yaratmışdır. Şairin şeir dili sadə və səmimidir.

* AMEA akad.Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu, f.ü.f.d., dosent.

E-mail: barat.osmanova1940@mail.ru

Dağlarca yalnız bir şeir formasında deyil, lirik və epik tərzlərdə də şeirlər yazmışdır. O, ilk şeirlərini heca vəznində yazmış və qafiyənin mühüm olduğunu müdafiə edərək, bu şeirlərində istifadə etmişdir.

Şair ədəbiyyatın cəmiyyətə xidmət etməsi anlayışını qəbul etmişdir.

23 dastan yazdığına görə onu dastan şairlərindən biri olduğunu da söyləyə bilərik. Öz şeir dili ilə dilin sadələşməsinə xidmət edən şair 1970-ci ildən sonra daha çox uşaq şeirləri yazmışdır. “Çocuk və Allah” şeiri ilə yaradıcılığının zirvəsinə çatan şair, mücərrəd mövzulara yönəlir və sərbəst vəznə şeirlər yazmağa başlayır. Şeirlərini real, fəlsəfi və lirik olaraq üç qismə ayırmaq mümkündür.

Azadlıq mücadiləsi və Atatürkə həsr etdiyi şeirləri ən gözəl şeirlər hesab olunur. “Türkçəm, mənim səs bayrağım” deyən F.H.Dağlarca sevdiyi türkcə ilə hər mövzunu işləməyi bacarır, şeirlərində fərdilikdən cəmiyyətə yönəlir və özünə xas bənzətmə, xəyal və simvollarla dolu güclü şeirlər yazır. Malazgirdən Qurtuluş savaşına qədər bütün azadlıq müharibələri onun əsərlərində dastan tərzində işlənmişdir. Əsərlərinin xüsusiyyətləri daha çox “Çocuk və Allah”, “Daha”, “Toprak Ana”, “Çakırın Dastanı”, “Aç yazı”, “Asu”, “Türk olmak” və “Haydi” kitablarında daha çox özünü göstərir. Hər əsərində yeni bir mövzunu ələ alan Dağlarcanın yaradıcılığını Türk ədəbiyyat tənqidçiləri “öz şirəsində bişmiş” yaradıcılıq adlandırırlar. Doğrudan da Fazıl Hüsni Dağlarcanın əsərləri ilə yaxından tanış olduqda, onun yaradıcılığının türk poeziyasında mövcud olan cərəyanlardan və məktəblərdən tamamilə fərqli olduğu məlum olur. O bütün yaradıcılığı boyu özünü, öz dəsti-xəttini axtarmış, tapmış və türk poeziyasında xüsusi yerini tuta bilmişdir.

Fazıl Hüsni Dağlarcanın birinci kitabı “Havaya Çizilən Dünya” çapdan çıxarkən nəzər-diqqəti o qədər də cəlb etmədi, lakin ikinci kitabı “Çocuk və Allah” ədəbiyyat aləmində böyük hay-küyə səbəb oldu.

Bu kitabla şair bir çox məşhur ədəbiyyatçıların diqqətini cəlb etdi. Ədəbiyyatçı Nurullah Ataç onun yaradıcılığı haqqında bunları yazmışdır: “Başqa şeirlərə bənzəyən bir şeir, başqa şairlərə bənzəyən bir şair deyil. Hamıdan fərqlənir. Köhnələrə bənzəmədiyi kimi yenilərə də bənzəmir, mövzuları başqa, qəlibləri başqa, axtardığı başqa, dili başqa. Bunların hamısını da özü yaratdı, daha doğrusu durmadan yaradır... Mənə elə gəlir ki, F.Dağlarca yalnız dövrümüzün yaxşı, əhəmiyyətli şairlərindən biri deyil, yeni adamı yaradacaq olanlardan biri, yeni bir anlayış gətirənlərdəndir” (6, s.201).

Buna görə də onun yaradıcılığı da, şeirləri də orijinal hesab olunmuşdur.

Ədəbiyyatçı Oktay Akbal isə “Çocuk və Allah” kitabının orijinallığını bu cümlələrlə ifadə edir: “Hisslərin müxtəlifliyi, fikir, düşüncə, “Çocuk və Allah” kitabında nağıl dünyasının təmtərağı ilə bizi insanın indiyə qədər hiss etmədiyi bir vəziyyətdə yeni, alışmadığımız bir dünyaya aparır” (5, s.24).

“Çocuk və Allah” kitabındakı şeirləri onun bütün şeir hayatını müəyyənləşdirən bir xüsusiyyətə malikdir. Bu əsərin əsasını zəngin və möhtəşəm xəyallarla kainat və insan arasındakı sirlə bir bağlılıq təşkil edir. Bu əsərlə şair həm də dil və formasına görə şeirinin yolunu tapmış, sonra düşüncənin, ağılın önə çıxdığı bir zirvəyə çatmışdır.

Onun yaradıcılığındakı mövzuların müxtəlifliyi də diqqəti cəlb edir. Bunlara lirik və fəlsəfi şeirlər, zaman, kainat, həyat və ölüm kimi mövzularda yazılmış şeirlər, dastanlar, siyasi və uşaq şeirləri kimi mövzular daxildir. Dağlarca insanoğlunun ölüm qarşısındakı acizliyini çox gözəl anlatmaqla yanaşı, onun vətən sevgisini də vətəni müdafiə edərək ölümü heçə saymasını dastanlarında dilə gətirmişdir. 1950-ci illərdə türk şeirində geniş yayılan sürrealistlərə bənzəyən düşüncə, Dağlarcanın şeirində onun özünə məxsus bir şəkildə meydana çıxmış və getdikcə inkişaf edərək, onun şeir anlayışını müəyyənləşdirmişdir.

Tənqidçilərin əksəriyyəti bu əsəri tərifləyir, bəziləri isə tənqid edirdilər.

Kitabdakı şeirlərin mövzusu yeni deyildi: Adında da görüldüyü kimi, Allah, uşaq, ölüm, ölüm qorxusu, tənhalıq və s.dən bəhs olunur. Lakin bu şeirlərdə Dağlarcanın özünə məxsus səsi, duyğuları və düşüncələri hiss edilir. Bu xüsusiyyət əsas etibarilə ifadədə, şeirin məzmununda və formasında, orijinal obrazlarında, ahəngində özünü göstərir ki, bu da Dağlarcanın Dağlarca kimi yetişməsinin əsas amillərindən idi.

Dağlarcanın bütün şeirlərində Allah, ölüm, qaranlıq, qorxu, tənhalıq motivləri yanaşı işlənsə də, şair oxucusunu qorxutmur, onu düşünməyə məcbur edir, onun həyat eşqini öldürmür. Kitabda elə şeirlər də var ki, şair böyük məhəbbətlə həyatı tərənnüm edir.

“Çocuk və Allah” kitabı türk poeziyasına yeni bir poetik dünya gətirdi. Lakin “Havaya Çizilən Dünya” və “Çocuk və Allah” kitabları ilə Dağlarca hələ axtarır, o, hələ özünü tam mənası ilə tapa bilməmişdir. Eyni zamanda şairin bu şeirlərinin mənası da, gizli və dərin təfəkkür tərzində də həmişə açıq-aydın başa düşülmürdü.

Bildiyimiz kimi, 1950-ci illərdə türk poeziyasında “Garip” cərəyanı hakim idi və demək olar ki, gənc şairlərin çoxu bu cərəyanın təsiri altında yazıb yaradırdılar. Fazıl Hüsni Dağlarca bu şeir cərəyanından kənarında durduğu kimi, 1950-ci illərin ikinci yarısında meydana gələn “İkinci yeni” şeir cərəyanına da qoşulmamış, öz məktəbini, öz yaradıcılıq yolunu yaradıb, bu yolda müvəffəqiyyətlə irəliləyə bilmişdir (Bax: 2).

Sonralar “Anlamsız şiir” və “Kapalı şiir”in türk ədəbiyyatında hakim olduğu bir dövrdə o, əksinə olaraq mənası gizli, abstrakt şeirlər yazmaqdan əl çəkmiş, oxucunun anlaya biləcəyi, xalqa yaxın, onun həyatından, mübarizələrindən bəhs edən əsərlər yazmışdır. Onun “Delice Böcek”, “Toprak Ana”, “İnönüler”, “Hoo”lar, “Üç Şehitler Destanı”, “Sivaslı Karınca” və s. əsərlərində bunu aydın görmək mümkündür.

“Delice Böcek” milli mücadilə dövründə xalqın azadlıq uğrunda mübarizəsindən bəhs edir.

1919-cu ildə yadellilərin ölkəyə hücum etməsini eşidən bir böcek azadlıq mübarizəsinə qoşulmaq üçün Ərzurumdan yola düşərək İzmirə gəlir.

Yıl 1919

Erzurumda bir böcek

Bir kara toprağın altında

Duydu ki, basmış yabancılar ayağını (8, s.25).

Bu kiçik böcek böyük məqsədi üçün hər cür çətinliyi aşaraq, ölümü göz alaraq, azadlıq mübarizəsinə qoşulur.

Fazıl Hüsni Dağlarca “Delice Böcek” simasında azadlıq sevən türk insanının “qurd-quş kimi sürünə-sürünə yaşayan kasıb türk kəndlisinin obrazını yaratmaq istəmişdir. Bütün əziyyətləri gözə alan Delice Böcek hər şeyini ataraq gedib mübarizəyə qoşulur. Nəhayət, İzmir azad olunur və məqsədinə çatan Delice Böcek sevinir:

9 Eylül 1922

Aha! İzmire vardım

Ulaştım yer yüzüne (9, s.105).

Böcek qaranlıqdan qurtulub, yer üzünə çıxmış, azadlığa qovuşmuşdur.

Alleqorik tərzdə yazılan bu əsərdə Fazıl Hüsni Dağlarca sadə türk xalqının, türk kəndlisinin azadlıqpərvərliyini, vətəni üçün yeri gəldikdə canından belə keçməyə hazır olduğunu çox canlı ştrixlərlə verə bilmişdir. Ədəbiyyat tənqidçisi Mehmet Kaplan şairin “Delice Böcek” əsərini “Azadlıq mübarizəsinin şeirlə nağılı” deyərək, çox yüksək qiymətləndirmişdir. (Bax: 3)

1959-cu ildə nəşr etdirdiyi “Toprak Ana” kitabında da şair türk xalqının, Anadolu kəndlisinin güzəranından bəhs edir. Əsər dastan tərzində yazılmış və doqquz hissədən ibarətdir.

Birinci hissədə işıqsız, yoxsul kəndlərdən bəhs edilir. Anadolu kəndləri cəhalət və qaranlıq içərisindədir. Topraq dərdi, ac susuz qalan heyvanların dərdi, susuzluqdan yanıb saralan tarlaların dərdi kəndlilin boynunu və belini bükmüşdür

İkinci hissədə kəndlilin becərdiyi tarlalarda su gözləyən məhsulun vəziyyəti təsvir olunur.

Daha sonra suyu bol, lakin bəhrəsiz torpaqlar təsvir olunur.

Bu tərzdə daha sonrakı hissələrdə Anadolunun dərdləri bir bir əks olunur. Şair kəndlilərin acı taleyindən, qan davalarından, qızların yasa çevrilən toylarından, vergi borcunu ödəyə bilməyən kəndlinin dərd ortağı öküzlərdən və s. bu cür acınacaqlı hadisələrdən bəhs edilir.

Şair kəndlərdə həkimin tapılmamasını, xəstələrin at-eşşək üstündə şəhərə aparılmasını, bəzilərinin elə yoldaca həkimsiz, dərmansız öldüyünü ürək yanğısı ilə söyləyir.

Şair doqquz hissədən ibarət olan bu əsərin hər hissəsini müxtəlif başlıqlarla başlayır: “Aldı köylərlə köylülər, bakalım ne dedi”, “Aldı eğri bıçak, bakalım ne dedi”, “Aldı kara bakır, bakalım ne dedi”, “Aldı öküzün ardından, bakalım ne dedi”, “Aldı yıldız ışığı, bakalım ne dedi”, “Aldı dağ yollarında hastalar, bakalım ne dedi”, “Aldı dağca şehir, bakalım ne dedi” başlıqları altında, ona uyğun mövzulardan bəhs edir.

Fazıl Hüsni Dağlarca “Toprak Ana” kitabı ilə tamamilə yeni bir sənətkarlıq ortaya qoydu. Onun bu kitabı səmimi, cəmiyyətin reallıqlarını əks etdirən, insanı hər şeydən uca tutaraq, yüksəldən ən təsirli əsər kimi qiymətləndirildi (Bax: 6).

Fazıl Hüsni Dağlarca kitabını ziyalılara müraciət edən “Kızıl Irmak Kızıları” şeir ilə tamamlayır. Burada o, ziyalıları kəndlərə çağırır, kəndlilərin həyatını, dərdlərini yerindəcə öyrənib onlardan doğru-dürüst bəhs etməyi tövsiyə edir:

*Kardeş, senin dediklerin yok,
Halay çekilen toprak, bu toprak deyil
Çık hele Anadoluya
Kamyonlarla gel, kağnılarla gel geyri
O kadar uzak deyil (3, s.91).*

Kitablarındakı böyük xəyallarına görə, səmimi duyğularına görə, vətəninə və xalqına olan böyük məhəbbətinə görə, “çox sayda kitabı, dünyaları qucaqlayan geniş dünyagörüşü, bir şeir vulkanından fışkıran fikirləri və yeni ifadə arayışları” olan Dağlarca yaradıcılığını Ahmet Oktay çox yüksək qiymətləndirərək yazır:

“Demək olar ki, şeirində hər cür duyğunu ifadə edən Dağlarca bir birindən fərqli bütün oxuculara səslənməyi bacarmışdı. O, şeirimizdə davamlı olaraq yeni qalmaqı başarmış, özündən başqa heç kimə bənzəməyən bir şairdir. Bu şair çox geniş tədqiq olunmağa layiqdir (1, s.590).

Geniş yaradıcılıq diapazonuna malik Fazıl Hüsni Dağlarca bütün bu xüsusiyyətlərinə görə XX əsr Türk poeziyasında orijinal bir yer tutmaqı bacarmış və əsərləri bir çox dillərə tərcümə olunmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Ahmet Oktay. Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı. İstanbul,1996.
2. Emin Özdemir: Türk ve Dünya Edebiyatında Dönemler. Yönelimler. İstanbul,1999.
3. Fazıl Hüsni Dağlarca. Toprak Ana. İstanbul,1959.
4. Mehmet Kaplan. Edebiyatımızın içinden. İstanbul, 1995.
5. Oktay Akbal: Şair Dostlarım. İstanbul,1964.
6. Rauf Mytluay. 50 yılın Türk Edebiyatı, İstanbul,1978.
7. Talat Sait Halman: F.H.Dağlarca. Seçme şiirler. İngilisce-Türkce Pittsburg, 1969, 195 səh.
8. Türk dili,1958, sayı 77.
9. Türk dili,1958, sayı 86.

PEZİOME

Барат ОСМАНОВА

Оригинальный поэт - Фазил Хусню Дагларджа

Ключевые слова: *Фазиль Хусню Дагларджа, человек и вселенная, стиль и понимание, детские стихи*

Фазиль Хусню Дагларджа занимает особое место в своей поэзии в турецкой поэзии. У него уникальный стиль, понимание поэзии, эмоций и мыслей. Ф. Х. Дагларджа, писавший уникальные стихи, не примыкая ни к какому поэтическому течению, сумел занять оригинальное место в турецкой поэзии, его произведения были переведены на многие языки.

SUMMARY

Barat OSMANOVA

The Original Poet Fazil Husnu Daghlarca

Keywords: *Fazil Husnu Daghlarca, man and the universe, style and understanding, children's poems*

Fazıl Husnu Daghlarca occupies a special place in Turkish poetry. He has a unique style, understanding of poetry, emotions, and thoughts. F.H. Dağlarca, who wrote unique poems without joining any literary trend, managed to hold a unique position in Turkish poetry and had his works translated into many different languages.